

УДК 336.71

Балашова О. В., Борисова С. Є., Пономаренко Т. С.

АНАЛІЗ АКТИВНИХ І ПАСИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

На перший план у сучасних умовах виведення економіки країни із фінансової кризи виходить розвиток банківської системи. Банківська система є одним з найбільш важливих і невід'ємно конструктивних елементів ринкової економіки. Зазвичай функція банків реалізується через їх операції. Операції комерційних банків поділяються на два основних розділи: пасивні та активні.

Деякі теоретичні аспекти щодо активних та пасивних операцій комерційних банків розглянуто такими вченими як: Завгородній В. П., Федосова В. М., Сирота А. І., Хорошенюк І. І., Азаренкова Г. М., Козак Ю. Г. [1–6]. Однак зміст активних та пасивних операцій, управління цими операціями потребують подальшого дослідження.

Метою статті є вивчення основ та методів управління активами та пасивами банку, аналіз ефективності використання активів та пасивів банку.

Досконало оцінити та проаналізувати структуру активних та пасивних операцій банку – це не просте завдання. Саме тому структура активних та пасивних операцій визначається банківською політикою, а її формування є ексклюзивним правом держави.

В даний час розвиток банківської системи дуже жорстко контролюється і регулюється державою, а оцінка поточного стану банківської системи в цілому та окремого банку корисна як для фізичних та юридичних осіб.

Банківська система – це сукупність різних типів банків та банківських установ в взаємозв'язках, які існують у тій або іншій країні у певний історичний період; складова частина кредитної системи.

Проаналізуємо, який сенс вкладається в поняття «активних і пасивних операцій банку», і яке функціональне поле йому належить на думку різних вчених.

Так, Сирота А. І. описує банківські операції, як найважливіший елемент відтворювальної структури економіки, а банківські установи як організатора руху і перерозподілу ресурсів суспільства в їх грошовому виразі. В якості головного елементу банківських операцій Сирота А. І. розглядає сучасну банківську установу, яка виконує в середньому до 100 видів послуг та угод, які взаємозв'язані між собою, при цьому особливо залежні один від одного активні і пасивні операції. Переважно банки оперують чужими коштами, тому масштаби активних і пасивних операцій багато в чому залежать від конкурентоспроможності банківської установи, її положення на ринку, кількості клієнтів [2].

Комерційні банки виконують важливу функцію мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів і перетворення їх в реальний капітал, здійснюючи потреби економіки в додаткових ресурсах. Комерційні банки – це саме та галузь, яка має бути здатна своєчасно прогнозувати динаміку економічної кон'юнктури, а також якнайшвидше і досить гнучко реагувати на будь-які зміни, що відбуваються на фінансовому ринку [2].

Азаренкова Г. М. відмічає, що для розвитку економіки будь-якої держави обов'язково потрібно, щоб було забезпечено можливість розподілу фінансових ресурсів, мобілізацію капіталів, часто у великих і дуже великих об'ємах.

В якості головного завдання Азаренкова Г. М. виділяє надання платежам з прибутку не лише фіскальних, але і регулюючих функцій, тобто використання їх як фінансових інструментів дії на різні потреби банку.

Крім того, Азаренкова Г. М. визначає основні принципи управління активами і пасивами:

- дотримання оптимальної структури активів і пасивів;

- диверсифікацію активних і пасивних операцій;
- відстеження ризиків і створення резервів;
- підтримку доходності активів [4].

Активні операції – це операції з розміщення банківських ресурсів, їх роль для будь-якого комерційного банку дуже значуща. Активні операції забезпечують доходність і ліквідність банку, тобто дозволяють досягти головної мети діяльності комерційних банків – отримання максимального прибутку. Активні операції мають також важливе народногосподарське значення [5–6].

Пасивні операції – це операції з формування банківських ресурсів, які мають велике значення для кожного комерційного банку.

За останній час банківська система країн з розвинутою ринковою економікою значно змінилася. На даний момент вона оперує не лише заощадженнями громадян і монополій, але і капіталами корпорацій. В Україні функціонування банківської системи супроводжується глибокою кризою в економіці. Однак, необхідно сподіватися, що найближчим часом формування сегменту ринку банківських операцій активізується. Тому розуміння механізму фінансових інвестицій потрібне не лише фахівцям, але і кожному потенційному клієнту банку.

Фінансовий ринок вимагає не лише організації грошового обігу, але і правового регулювання обороту, яке б забезпечувало цей оборот. Таким правовим інститутом є Національний банк України (НБУ) [3].

Сучасна банківська система України, як і у більшості країн світу, має два рівні. На першому – НБУ та його організаційна структура, на другому – комерційні банки різних видів і форм власності, спеціалізації і сфер діяльності з відповідною мережею установ (філії, відділення). У ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вказано, що банківська система України складається з НБУ й інших банків, а також філій іноземних банків, які створені і діють на території України відповідно до положень законодавчої бази України [5].

Процес планування і бюджетування банківської діяльності базується на проектах планів і бюджетів, які готуються фінансовими підрозділами у взаємодії з іншими підрозділами банку. Узагальнені плани і бюджети відображають прогностичний результат банку в цілому, порівнюються з розміром необхідного і достатнього планового прибутку, який визначається з урахуванням прогнозів майбутнього розвитку банку. Розмір різниці є показником реального досягнення планового результату. Якщо керівництво банку вважає, що розрив може бути покритий шляхом введення системи заходів зі збільшення доходів або скорочення витрат, то в процесі детального планування і бюджетування вносяться відповідні зміни в початкових планових звітах, які доводяться до підрозділів.

Оскільки недостатня капіталізація завжди була однією з найгостріших проблем для вітчизняних банків, то, відчуваючи тиск щодо нарощування об'ємів капіталу, банки розуміють необхідність довгострокового планування потреб в капіталі, які залежать від стратегічних цілей і завдань, поставлених керівництвом банку. Визначення розміру капіталу проводиться з урахуванням прогнозів розвитку банку, впровадження нових послуг, прийнятого рівня ризику за активними і пасивними операціями, регулювання банківської діяльності. Плани зі збільшення капіталу банку повинні представляти альтернативні варіанти для вибору оптимального, оскільки довгостроковий капітал є одним з найдорожчих джерел формування капіталу банку.

У світовій практиці склалося декілька підходів до управління банківськими активами. При тому або іншому підході до управління керівництво банку по-різному розподіляє ресурси між різними групами активів. В основі методу «загального фонду коштів» лежить ідея розподілу сукупної суми банківських ресурсів (загального фонду коштів) між різними видами активів незалежно від джерела утворення ресурсів. Для здійснення конкретної активної операції відповідно до цієї моделі немає значення, з якого джерела надійшли кошти: від вкладів до запитання або від термінових вкладів. При такому підході не враховуються різні вимоги до ліквідності по відношенню до різних вкладів.

Активні операції банку складають істотну і визначальну частину операцій банку. Управління активними операціями банку полягає у визначенні доцільності розміщення власних і залучених коштів банку з метою отримання найвищої доходності. Від якісного управління активними операціями залежить ліквідність, прибутковість, фінансова надійність і стійкість банку в цілому.

Початковим етапом оцінки стану банку при комплексному управлінні активами і пасивами є проведення структурного аналізу, коли зосереджуються на відносній важливості окремих видів активів і пасивів та доходах і витратах, які їм відповідають. Структурний аналіз проводиться для виявлення достатності рівня диверсифікації банківських операцій, визначення міри залежності від розвитку зовнішньої ситуації на різних сегментах ринку банківських послуг, від загальноекономічних і регіональних тенденцій і дозволяє зробити попередні висновки відносно рівня ризику за банківськими операціями [5].

Процес управління активами і пасивами полягає в тому, що він поєднує окремі методи управління банківським портфелем в один скоректований процес. Основним завданням управління активами і пасивами виступає управління всім банківським балансом, а не окремими його частинами, при цьому беруться до уваги альтернативні ставки відсотка і ліквідність. У короткостроковому періоді управління активами і пасивами банку націлено на ставку відсотка, а в довгостроковій перспективі – на ринкову цінність власного капіталу.

Сутність управління активами і пасивами полягає у формуванні стратегій і здійснення заходів, які приводять структуру балансу банку у відповідність до його стратегічних програм.

Сьогодні банки розглядають свої портфелі активів і пасивів як єдине ціле, визначають роль сукупного портфеля банку в досягненні його спільних цілей – високого прибутку і прийняттого рівня ризику. Спільне управління активами і пасивами дає банку інструментарій для захисту депозитів і позик від дії коливань циклів ділової активності і сезонних коливань, а також засоби для формування портфелів активів, які сприяють реалізації цілей банку. Зазвичай основна мета управління активами і пасивами полягає в максимізації величини маржі (різниці між процентними надходженнями і процентними витратами) при прийнятному рівні ризику [5–6].

Оскільки активні банківські операції – це операції, за допомогою яких банки розміщують наявні в їх розпорядженні ресурси в цілях отримання необхідного доходу й забезпечення своєї ліквідності, то поєднання цих двох цілей здійснення активних операцій характеризує дії банку як комерційного підприємства, яке використовує переважно залучені ресурси.

Найбільш поширеними видами активних операцій банків є: позикові, інвестиційні, депозитні і інші операції.

Позикові операції, як правило, приносять банкам основну частину їх доходів. Значення цих операцій полягає в тому, що за допомогою їх банки перетворюють тимчасово бездіяльні грошові фонди на ті, що діють. Банки організують процес кредитування клієнтів, виділяючи види позик, які дозволяють диференціювати об'єкт кредитування, механізм видачі і погашення позик, форми контролю за зворотністю.

Сфера позикових операцій поширюється і на банки, тобто позичальником одного банку може бути інший банк. В цьому випадку призначенням позик є підтримка ліквідності іншого банку [3].

В процесі управління активами усю сукупність ресурсів доцільно розподілити між тими видами активів, які з позиції банку є найбільш прийнятними з точки зору їх прибутковості (метод розподілу загальних ресурсів). При цьому обов'язковою умовою є дотримання адекватного рівня ліквідності коштів, вкладених у відповідні активи.

Таким чином, управління активними операціями банку полягає в доцільному розміщенні власних і залучених коштів банку з метою отримання найвищої доходності. Саме від якісного управління активними операціями залежить ліквідність, прибутковість, фінансова надійність і стійкість банку в цілому.

Слід також відмітити, що важливу роль відіграють пасивні операції банків. Мобілізація за їх допомогою тимчасово вільних коштів підприємств і населення дозволяє банківській системі задовольняти потреби економіки в основному і оборотному капіталі, трансформувати заощадження у виробничі інвестиції, надавати споживчі позики населенню. А відсотки по вкладах і боргових цінних паперах банків хоч би частково компенсують населенню збитки від інфляції.

Одна з найважливіших особливостей структури пасивів банків, в порівнянні з нефінансовими підприємствами – невисока питома вага власних ресурсів: зазвичай від 10 до 20%, тоді як у нефінансових підприємств вона в середньому складає від 40 до 50%. Проте, незважаючи на відносно невелику питому вагу, власні кошти (капітал) банку займають значне місце в його діяльності. Вони виконують три основні функції: оперативну, захисну і регулюючу [6].

В результаті проведення пасивних операцій збільшуються залишки грошових коштів на пасивних рахунках балансу банку (на них враховуються фонди банку, залишки на депозитних рахунках клієнтів, заборгованість по кредитах іншим банкам, прибуток банку і ін.). Активні операції приводять до зростання коштів на активних рахунках (на них відображаються: грошова готівка, банківські позики, вкладення в цінні папери, будівлі, устаткування та ін.).

Таким чином, пасивні операції – це операції з акумуляції коштів. В результаті цих операцій в банк залучаються кошти юридичних і фізичних осіб, державні кошти, кошти акціонерів, які в подальшому використовуються для проведення активних операцій. В результаті пасивних операцій формуються банківські ресурси, які відображаються в пасиві балансу банку. Джерелами формування банківських ресурсів є власні, позикові і залучені кошти.

Між пасивними і активними операціями комерційного банку існує тісний взаємозв'язок. Так, розмір і структура активних операцій, які забезпечують отримання доходів, багато в чому визначаються наявними у банків ресурсами. У цьому сенсі пасивні операції, що формують ресурсну базу банку, є первинними по відношенню до активних.

Нині в засобах управління структурою активів і пасивів сталися значні зміни. Стикаючись зі швидким зростанням величини процентних ставок і інтенсивною конкуренцією за фонди, банкіри почали приділяти підвищену увагу дослідженню нових джерел коштів, а також моніторингу структури і вартості депозитів і недепозитних зобов'язань.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сьогодні банки розглядають свої портфелі активів і пасивів як єдине ціле, що визначає роль сукупного портфеля банку в досягненні його спільних цілей – високого прибутку і прийняттого рівня ризику. Спільне управління активами і пасивами надає банку інструментарій для захисту депозитів і позик від дії коливань циклів ділової активності і сезонних коливань, а також засоби для формування портфелів активів, які сприяють реалізації цілей банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» // Урядовий кур'єр. – 2001. – 17 січня.
2. Сирота А. І. *Поняття «банківська операція» та «кредитна операція банку»* / А. І. Сирота // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – №4. – С. 127–130.
3. Хорошенко І. І. *Сучасна проблематика здійснення активних операцій комерційними банками в Україні* / І. І. Хорошенко // Буковинський державний фінансово-економічний університет. – 2014. – С. 38–42.
4. Азаренкова Г. М. *Управління фінансовими ресурсами банку : монографія* / Г. М. Азаренкова, І. І. Біломістна, В. Г. Сословський. – Київ: УБС НБУ, 2012. – 179 с.
5. *Банківська система України [Електронний ресурс]* / http://pidruchniki.com/14201126/bankivska_sprava/stanovlennya_rozvitok_bankivskoyi_sistemi_ukrayini
6. *Активні та пасивні операції – поняття, види, класифікація [Електронний ресурс]* / <http://pravoved.in.ua/section-law/144-zuobibd.html>